

UN LIMBAJ AL IMAGINARULUI

Dumitru-Mircea BUDA

Abstract

In his paper, "A Language of the Imaginary", Dumitru-Mircea Buda deals with the problems of language hybridization in Mircea Cartarescu's famous postmodernist epic "*Levantul*" ("*The Levant*"), written in the aftermath of communism and published immediately after the revolution of 1989. Initially conceived as a subtextual political protest against Ceausescu's dictatorial regime, the epic developed into a spectacular parade of languages, styles and themes from the history of Romanian poetry, masterly performed with irony and humor but undermined by a somehow tragic feeling of the relativity and futility in human existence. A fragment from a book entitled "*The Virtual Reality in Poetry*", Dumitru-Mircea Buda's approach follows and attempts to interpret the distorted dynamics of the epic's language, while at the same time setting it in connection with the astonishing imagery of the text. Language hybridization, textual centres of power, invented dialects, register-shifting, fractalic principles of imaginary pulsation, frame-rating techniques are all elements of a complex project of virtualizing the literary language. A project carried out with total transparency but nevertheless seductive for the reader.

Levantul lui Mircea Cărtărescu e o paradă a limbajului *înainte* de a fi o paradă a stilurilor și *înainte* de a ajunge să fie o paradă a scriiturilor. Istoria din *Levantul*, ce ar putea fi citită calambureste ca *his-story*, povestea, e deci una a limbii înainte de orice altceva, iar limpezimea ei e fracturată programatic de incoerențe bine regizate. Limbajul nu mai poate avea o coerență istorică, în diacronie, și de aceea sincronia îl parazitează. Nu vom putea citi nici măcar o singură pagină întreagă din *Levantul* fără ca măcar un termen să nu sune fals în partitura migălos compusă până în acel moment, nu vor trece mai mult de 10-20 de versuri fără ca o sintagmă ținând de tehnologie (chiar de aceea literară) ori un nume propriu să nu rezoneze discordant cu ansamblul în care e introdus. De pildă, pe măsură ce, în cântul al șaptelea, în jurul lui Manoil se hașurează cromatică și anatomia unui peisaj feeric și antropomorfic, tensiunea limbajului crește și ea, urmând pulsiunile imaginarului, până când, la un moment dat, se descarcă într-un termen științific ce, evident, e în dezacord cu lexicul dominant al construcției:

„Toate curg, se schimbă toate pe măsură ce
se-ncheagă
Peștele devine soare, soarele devine fragă,
Umbra, iată, să desprinde de pământ și prinde sânge
Iar ce aruncasă umbră-n cioburi licurind să strânge
Fiecare ciob crescându-i aripe dă libeluli...
Manoil înainteașă pîntre moi glomeruli
Ai copacilor ce-ndată ei să schimbă în fâmei
Toate îl îmbie lîncezi, da-ntre pulpele de stei
Ele n-au nimic, doar peatră lustruită ca de ape”

Ceea ce produce aici cuvântul *glomeruli* nu e accidental, ci bine calculat și intuit de poet. De altfel, putem trata acest caz sub un aspect principial, astfel de „întâmplări” ale limbajului fiind cât se poate de firești în economia textului levantin. Ce se întâmplă, de

fapt? Termenul neologic, științific, intră în edificiul clasicizant, arhaic, cu toată încărcătura lui dinamică, cu aroma lui tehnologistă, și creează ceea ce am putea numi un salt de nivel lingvistic, un *shift*, în terminologie engleză. Discursul arhaic e forțat să urce pe scara diacroniei, acel unic cuvânt se amestecă, contrar principiului lui Heisenberg, în lumea lui străveche, iar efectul e exact acela pe care un călător în timp l-ar putea crea asupra istoriei dacă ar face evidentă prezența lui, ca participant la o dimensiune diferită a timpului, în timpul pe care îl vizitează. Cuvântul *glomeruli* e revolverul uitat cu intenție de un călător în timp în fața intrării unei grote în care doarme nestingherit și fără să știe, încă, nimic, omul din Neanderthal. El anulează, în primul rând, toată consistența arhaicului, o ridiculează, o absurdizează, prin însăși prezența sa de produs al unei evoluții care *deja* s-a produs. Prima care se pierde e premisa de seriozitate a discursului arhaic, a doua, șansa lui de a mai fi creativ de unul singur. Limbajul prezentului, cu inflexiunile lui tehnologice, cu prețiozitățile lui, provoacă la dialog, cu franchețe și grație, limba arhaică, nu o lasă să stea locului, ba, uneori, se scâlâmbăie și se strâmbă spre ea, o sfidează și îi dă bobârnace batjocoritoare, fără a înceta, vreo clipă, să o prețuiască, știindu-se, la rândul-i, în inter-determinare cu ea.

Am putea nota că acesta e un prim nivel al hibridizării limbajului. Înainte de a merge mai departe însă, e bine să observăm că există o oarecare labilitate a limbajului levantin, cu o certă rădăcină profundă, constând tocmai în natura sa virtuală. *Levantul* e un text virtual (și) în măsura în care el este vorbit într-o limbă inventată, o limbă-simulacru, o îmbinare de artefacte lingvistice în care nimic nu e „adevărat” în sensul de autentic, verificabil sau coerent. Româna epopeii lui Mircea Cărtărescu n-a existat, per ansamblu, niciodată. La fel, s-ar putea adăuga, cum nici povestea în sine nu e decât pură ficțiune. Gradul de plauzibilitate, și al uneia și al celeilalte, e absolut nul și, evident, rămâne, de altfel, nesemnificativ. În limba *Levantului* se întâlnesc și se ciocnesc, uneori chiar cu scânteii, alteori doar în același spirit simulator, mai toate tendințele vechi ale lexicului românesc, de la monoftongări la *u* final semivocalic petru substantivele nearticulate, de la latinisme la pașoptiștilor la americanisme ori neoașisme.

Invenția din *Levantul* tinde să fie o limbă română orientalizată, în nouăzeci din procente, și de aici luxurianța neobișnuită a lexicului turcizat, aplicat cu obstinație în vers și bătut cu umor în sintaxă. Marele avantaj de pe urma căruia spectacolul profită e acela al maleabilității limbii române ne-normate, pre-moderne, unde toate artificiile sunt îngăduite și găzduite cu bună-credință iar alterările sunt simple tatonări, în joacă, ale limitelor. Ion Bogdan Lefter, care se îndoia, la momentul apariției *Levantului*, de șansele acestuia de a marca poezia românească, îngrijorat de dificultatea limbajului acestuia hibrid, ca și de o posibilă soartă similară cu a „*Divinei Comedii*” (ale cărei ediții trebuie azi înțesate cu note de subsol pentru a mai fi inteligibile), remarcă tocmai acest aspect de inventivitate extremă a textului, notând că: „*O sensibilitate rafinată, erudită, postmodernă, răsucește în epopeea lui Cărtărescu vorbele în fel și chip, abuzând cu voluptate de posibilitățile extraordinare pe care le oferă o limbă încă nefixată în tipare moderne, flexibilă, dispusă să suporte inovații mici, comprimări de cuvinte și derivări fanteziste, forme gramaticale paralele și dezacorduri hazlii, eufonii ingenui și calcuri trăznite, idilisme arhaizante și exprimări strident-cosmopolite, jocuri etimologice și amestecuri multilingvistice (în spiritul lui... Pound, nu-i așa?!), etc., etc., etc. Ceea ce fusese pentru ai vechi, spune Lefter în continuare, efort îndârjit de limpezire lexicală și sintactică, devine acum devine acum exercițiu dexter și sursă de expresivitate, practic inepuizabilă.*”

Să citim un fragment în care impleziile de imaginar sunt susținute de termeni orientali, adunați și animați cu o evlavie evidentă de Auctore:

„Braga bun! Susan! Șerbeturi! Ia rahatul cu fistic!
Sarailia dă dîn care mierea curge pic cu pic!
Zahăr candel și smochine, la un ban o mână plină!
Hai, efendi, vreo o bure cu fund greu, vrei o cadină?
Au îți face trebuință un barcaș cu pânze late”
Să îți poarte cheresteaua peste-a apelor palate,
Unde este dulțul pașe și morunii sunt cadii?”

Adevărul este că imaginarul fulminant, baroc, al lui Cărtărescu, cu răgazurile lui voluptuoase în detaliile cele mai infinitezimale ale lumii ficționale, lărgit la nesfârșit pe orizontala și pe verticala viziunii, tăvălindu-se, practic, printre obiecte, pentru a le asimila pe toate, dintr-o dată, nici nu-și putea găsi un mediu mai propice pentru a se exprima decât o astfel de limbă virtuală, în care orice este posibil, de dragul amuzamentului nostalgic. Incoerențele și erorile sunt nu îngăduite ci firești, fiindcă limbajul se produce aici într-un principiu al halucinației, de altfel explicat de epopeea însăși. Cadrele viziunii trec, astfel, la o rată de dezvoltare ce e reglată mai degrabă pe frecvența R.E.M.-ului, a centrului de vise, decât pe aceea a raționalității, deși, paradoxal, conștiința din spatele procesului e de o luciditate tăioasă și strălucitoare. Spațiile vor fi, deci, aproape întotdeauna compuse după un canon de permisivitate a plauzibilității, ce argumentează însuși lexicul și gramatica, așa cum se întâmplă, la un moment dat, în *Cântul al Nouălea*:

„Pă la ceasul dimineții lapte acru, bulzi de unt
Duc olteni în cobilițe, iar armeni dîn Trapezunt
Au adus în piață vase dă aramă ciocănite,
Icre moi în blide unse pă tarabe sunt lățite.
Clopotele dă biserici ortodoxe bat în dungă,
Să deschide, să închide băierele dă la pungă
La zaraful în dugbeană, und-pă taleri dă balanțe
Lei, pistoli, țechini, carboave odihnesc printre fitanțe.
Întreita ceată cari eu cu ea vă plictisii
În tot cântul dimainte: palicarii fisticii,
Hoții strămbi ai lui Iaurta, faraonii lui Zotalis,
Să-ndesa pîn ulicioare, trecea greu, căci matahali-s
Pîntre murii dă paiantă zugrăvită roz, azur.
Nori suciți ca acadele să-nșurub pă ceriul pur...”

E dată aici pe față, într-un sistem de complicități cu Cetitorul care e manifest în *Levantul*, o contrafacere a limbajului și a imaginarului, ambele *înșurubate* pe un cer „pur”. Poemul devine exhibiție de tehnologii lingvistice, făcută cu simț de spectacol și talent regizoral, dar și cu umor hâtru, sec, întors adesea într-un tragic neașteptat.

Hibridizarea limbajului levantin s-ar mai putea urmări, apoi, pe două sau, la nevoie, chiar pe trei nivele succesive. Am vorbit până acum despre o hibridizare ce ține de natura termenilor lexicali, de identitatea lor istorică și de uzanța lor discordante. Există, însă, și o hibridizare a topicii, pe același principiu al inter-parazitărilor pe care l-am remarcat anterior, în virtutea căreia tipuri de construcție sintactică pe care vechea poezie le-a epuizat și hiper-epuizat sunt readuse în drepturi, firește în contexte deseori ridicole. Limba *Levantului* e plină până la refuz de inversiuni retorice, cu viitorul format după modelul arhaic, de exclamații patetice amintind de lamentațiile preromanticilor. Gramatica e

răsucită după bunul plac al „eroilor de papir”, contrazisă, în retorica ei oficială, de registre colocviale ce vin la bruiaj. Contrastul dintre formă și mesaj e unul din cele mai evidente pe care mizează Cărtărescu. Aproape întotdeauna personajele declamă cu gravitate discursuri ce, în definitiv, nu afirmă mai nimic. Limbajul se goleşte ritualic de sensuri, își trăiește, astfel, virtualitatea deplină. Fiecare Cetitor pune, în discurs, ceea ce vrea și poate lua de asemenea orice pofteste. Important e *cum* anume se spune și nu *ce* se comunică, la fel cum fabula în sine e absolut neinteresantă, ci cadrul ei de cvasi-metafizică a lumilor poate avea singura dimensiune cu adevărat problematică. Iată un exemplu cât se poate de grăitor, în momentul când Iaurta, în *Cântul al Unsprezecelea* și ultimul, sare cu gura la Zoe:

„-Nu știu ce frecați măgeaua,
Au crezi, Zoe, că e vodă vreun prunc din cei dă țîță
Și că are arvaniții ce-l păzește,-n cap tărăță?
Zilnic fac instrucțiune cu-alebarde și cu pale
Iar când dau cu pușca bagă glonții pîn inel dă zale.
N-apuca-vei nice-a scoate vum pistol, și te-i trezi
În adânce hrube unde niciodată nu e zî
Și dă unde oase goale să mai scot într-un târziu...
Este planul meu din toate al mai bun și cilibiu.
Ascultați.”

Babiloniada limbilor e consecventă, pe de altă parte, discursurilor și exprimă tocmai autonomia și identitatea acestora. Dacă există, în linii aproximative, o limbă totalizantă a *Levantului*, care se întinde de la un capăt la altul al epopeii într-o tonalitate orientalizată pe care o zădărnicesc, fragmentând-o, ici și colo, infuziuni de terminologie modernă și postmodernă, la fel de bine există și ceea ce am putea numi jargoane locale în text, limbi virtuale construite pentru a servi un anumit tip de discurs. Textul se hibridizează astfel și pe aceste texte subsumate, de mare rafinament al pastişei, în care limbajul cunoaște invariante imprezvizibile. Astfel de exemple sunt chiar cele două scrisori ale trădătorului Iancu Aricescu, ce reînnoadă și încurcă o întreagă istorie epistolară a scrisului pre românește, cu imprecății și idiomuri interminabile, ce pot oricând face deliciu publicului avizat. Dar și pastişele după întregul canon al poeziei românești, de la Heliade cel latinizant și până la Barbu, Nichita, Arghezi și, desigur, Mircea Cărtărescu însuși, sunt parade de limbaje poetice specifice. Dintre cele mai copioase ca reușită de stil și atitudine, pastişa după Ion Barbu e o capodoperă de limbaj virtual, absolut nul semantic și, tocmai prin aceasta, inestimabil prin potențialul pe care îl oferă scrierii postmoderne. Exclamația retorică e, pe lângă bombasticismul eclatant al lexicului, singura care se reține și care induce un gust aparte al textului:

„Numit ținut, grup simplu, falsă landă
La soarele pontifical întors.
Plug străveziu în recea Helgolandă
Văditului, tras cu compasul, tors” etc.

Hibridizarea lingvistică de acest tip e una determinată tocmai de caracterul hibrid al surselor și al centrelor de putere ale textului. Încetând să mai existe în armonie, ci doar ca expresie a unor conflicte interne pentru întâietate între discursuri disparate, aleatorii și contradictorii, hrănit și crescut tocmai din esența lor, textul *Levantului* e glosarul și tratatul de oficializare a unui limbaj simulat și disimulat deopotrivă, în care orice alianțe sunt

posibile, împotriva oricărei încercări logice de ordonare. Shakin Stevens și Ana Blandiana, Byron și Alexandru Mușina, Borges și trupa Phoenix, vorbesc pe rând, dar mai ales deodată și nu la unison, ci în registrele fiecăruia în parte, cu deplina conștiință a diferenței și a inegalității, în *Levantul*.

Modul de relaționare internă al limbajelor este intertextualitatea. Limbajele se cheamă și se provoacă reciproc, se anunță și se substituie, hipertextual, unul pe celălalt. O sintagmă poate aduce într-un text întreaga configurație semantică a unui limbaj opus, întocmai cum principiul proustian al madelein-ei făcea posibilă anamneza.

Limbajele locale includ în varietatea lor manifestă coduri, jocuri de cuvinte magice, ba chiar o retorică a parolelor – acea celebră *Taruki și Paluki!* căreia Florin Manolescu i-a găsit sursa într-o scrisoare a lui Ion Ghica pentru Alecsandri, în care se povestește despre înființarea unei societăți secrete, zisă *Eterie*, absolut similară alianței neobișnuite ce pornește în aventura de eliberare a Valahiei din *Levantul*.

Există, cu siguranță, o tendință antinomică în ceea ce privește limbajul *Levantului*, între demistificarea unui mit al limbajului original și impunerea unei cvasimetafizici a textului. Cu o ostentație suspectă, Cărtărescu reafirmă identitatea dintre ficțiune și realitate și diferența, unica diferență, de nivel ontologic dintre scriitură și lume. Lumea ficțiunii nu e cu nimic inferioară realității, fiind creată prin și de către limbaj, de un Auctore cu prerogative demiurgice. E, aici, o cheie fractalică în care această încercare de metafizică poate fi rezolvată, în sensul că polimorfia și incoerența lumii scrise e echivalentă celei proprii lumii în care există Autorul și Cetitorul, la fel cum lumea lor, cu propriile pulsații, reține geometria tuturor lumilor superioare și inferioare pe scara dimensională. Limbajul, atunci, e, la rândul său, unul fractalic, iar explorarea limitelor lui, deprinderea labirintelor lui și a căilor lui de acces înlăuntru și în afară sunt aplicabile limbajului unic al universului, limbajului total.

Hibrid și multi-iradiant, limbajul *Levantului* e o reconciliere tipică a crizei comunicării în postmodernitate, dar și un aproape didactic exemplu de virtualizare a cuvântului, de activare a lui în contexte din cele mai imprevizibile, cu un patos al jocului egalat doar de conștiința ineluctabilă a zădărniceii. Limba *Levantului* vorbește, pe lângă plăcerea pură a vorbirii, și despre eșec, într-o dialectică ce nu poate fi doar comică, ci levitează printre marile efigii demolate, visând utopii irealizabile:

„Ce-aș fi de n-aș scri *Levantul*, dacă n-aș râvni la tron
Unde preste iluzorii lumii veghează *Metatron*,
Să mă scriu pe mine însumi dacă nu aș cuteza
Lasă-mă să sap o lume, fie și în acadea, *Orbitoare* *fantasie*... *Altfel nu știu*
De ce viv”

Bibliografie:

- Mircea Cărtărescu, *Levantul*, București, Editura Humanitas, 2003
Al. Cistelean, în Ghe. Crăciun, *Competiția continuă. Generația 80 în texte teoretice*, Editura Paralela 45, 1999
Ion Bogdan Lefter, *În Levant, citind Levantul*, în *Contrapunct*, Nr. 44-45/1990
Nicolae Manolescu, *Faruri, vitrine, Fotografii*, în *România Literară*, Nr. 3/1981
Nicolae Manolescu, *Literatura română postbelică. Lista lui Manolescu*, Volumul I – Poezia Brașov, Ed. Aula, 2001, p. 392
Radu G. Țeposu, *Un romantism întors*, în *Caiete critice*, Nr. 1-2/1986, p. 7